

УДК: 952.0"652"+821.521

Капранов СВ.

ЖРИЦІ САЙО В ДОБУ ХЕЙАН ТА "ІСЕ МОНОГАТАРІ"

Статтю присвячено маловивченому явищу японської класичної культури – інституту жриць-сайо, розквіт якого припадає на добу Хейан (794–1185), та його відображенню в пам'ятці початку Хет. "Ісе моногатарі". До статті додається переклад фрагмента з "Ісе моногатарі", в якому описана зустріч героя зі жрицею-сайо Ясуко.

Інститут жриць-сайо: [1] мало вивчений за межами Японії. Наприклад, у російському японознавстві немає жодної спеціальної праці, присвяченої цьому явищу. Проте воно заслуговує на більшу увагу. По-перше, протягом тривалого часу (принаймні VII–XIV ст.) інститут *сайо*: був однією з основних ланок, що поєднували імператорську родину з храмовим комплексом в Ісе – головною святиною сінто. Вже одне це робить постать *сайо*: цікавою для японістів. По-друге, жриці-сайо: фігурують у багатьох класичних творах японської літератури. Зрозуміти їх неможливо без детального вивчення релігійних функцій та повсякденного життя *сайо*:. По-третє, розвиток гендерних студій спонукає дедалі більше число науковців приділяти увагу історії жіноцтва в різних культурах світу. Будь-які дослідження такого роду щодо Японії будуть неповними без урахування інституту *сайо*:. Крім того, це явище має свої паралелі в інших культурах (наприклад, інститут весталок у Римі), і його вивчення може дати багатий матеріал для порівняльної культурології чи релігієзнавства.

Головним осередком студій *сайо*: в Японії є Музей історії *сайку*., побудований на місці колишнього палацу принцеси-жриці неподалік станції Сайгу (повіт Такі префектури Міе). Музей було відкрито 1989 р. після двадцятирічних розкопок. При ньому працює науково-дослідницький центр, який регулярно видає наукові праці та матеріали з історії *сайо*:. Історія інституту *сайо*: відбита у "Кодзікі", "Ніхон сьокі", "Сьокі Ніхонгі", "Ніхон гокі" та інших хроніках, а також у "Сайкукі" – особливій хроніці *сайо*:.

Ця стаття є першою спробою в українському японознавстві розглянути зазначену про-

блематику. Не претендуючи на вичерпність, автор прагне накреслити загальний образ цього явища, його місце в японській історії та культурі. В основу статті покладено матеріали, зібрані під час подорожі до Ісе у травні 1998 р., яка стала можливою завдяки гранту Японської фундації (Japan Foundation), за що автор висловлює глибоку вдячність. До статті включено також наш переклад фрагмента літературного шедевра кінця VIII – початку IX ст. "Ісе моногатарі" – чи не найяскравішого зображення жриць-сайо: в хейанській літературі.

Походження інституту *сайо*:

Загалом жриці (*міко*) завжди становили вагомому частину сінтоського [2] духовенства. Генеалогічно вони пов'язані з шаманками, на що вказує спільний термін для позначення жриць та шаманки – *міко*. У сучасному храмовому сінто *міко* відведено другорядну роль порівняно зі священнослужителями чоловічої статі – *каннусі*. *Міко* – колишні посередниці між Богами й людьми – нині лише храмові танцівниці та помічниці священика (тут ми не торкаємося ролі жінок у "неофіційному" шаманстві та "нових релігіях" Японії). Натомість статус *сайо*: був надзвичайно високий.

Варто згадати одне з найдавніших свідчень про Японію – китайську хроніку "Вейчжі", що охоплює 220–265 рр. – де йдеться про правління цариці Хіміко (Піміко) [3]. Впадає в око подібність статусу Хіміко до статусу *сайо*: – целібат, жрецький / шаманський характер діяльності тощо. Можна припустити, що в давні часи біполярність владної структури – одна з характерних особливостей японської культури – виражалася в формулі "сак-

ральна цариця - профанний правитель" (у ролі останнього виступав брат Хіміко), де роль цариці була головною. Тоді інститут ісеських *сайо*: можна розглядати як рудимент тієї давньої системи. Можливо, проте, й інше: китайські автори могли просто не зрозуміти всіх нюансів чужого суспільства й переплутати, хто ж був справжнім правителем - Хіміко чи її брат.

Відомості про початок інституту *сайо*: ми знаходимо в "Ніхон сьокі": сувій V, 2, розповідає, що *о:кімі* (цар) Судзін (правив 97-33 рр. до н. е. за традиційним датуванням) вперше відокремив святиню Ама-терасу від палацу й довірив її ритуали одній зі своїх доньок - Тойоскі-хіме; у сувої VI, 6, міститься оповідь про те, як *о:кімі* Суйнін (син Судзіна) передав священну посаду своїй доньці - Ямато-хіме, яка згідно з видінням перенесла храм Богині Сонця до Ісе. Ямато-хіме відведено особливе місце в сінто: її канонізовано як Богиню, їй присвячено окремий храм у комплексі Ісе, а також одну з книг "П'ятикнижжя" ("*Сінто: гобусьо*") школи Ісе-сінто. Ця книга має назву "*Ямато-хіме-но мікото сейкі*". Проте зазначених царів сучасні науковці вважають легендарними. Перша "історична" *сайо*: - донька імператора Темму (була жрицею з 673 по 686 рр. н. е.).

Заслугує на увагу оригінальна, хоча й далеко не безперечна, гіпотеза походження інституту *сайо*:, запропонована відомим культурологом Орігуці Сінобу, яке ми дозволимо собі навести повністю: "Для жінки, що служила в Палаці очищення, найбільшим табу було побачення з чоловіком. ... її-бо піднесено як дружину Божества. Хоча Ама-терасу-0:мікамі [4] й Богиня у цьому випадку над таким аргументом, схоже, не замислювалися. Проте існує сенс у тому, що в Ісе служила жінка. Кажуть, що першою *сайку*: [5] була Ямато-хіме, й наступним жрицям Палацу очищення передано у спадок служіння відтоді, як ісеське Божество ще було в Ямато. Але спочатку "Ама-терасу-0:мікамі", в усякому разі Богиня, яка зветься цим ім'ям, була особою, що служила ісеському Богу як верховна шаманка. Тобто шаманка, що служила цьому Богу, вийшла на передній план, а Бог, якому вона служила, виявився прихованим у її тіні. Так Божество храмів Ісе стало жінкою. Тому *сайку*: служили ісеському Божеству як його дружини" [6]. Така гіпотеза, проте, суперечить не лише традиції сінто, а й новітнім реконструкціям

спільного для прото-японців і прото-корейців міту про Жінку-Сонце [7].

Інститут жриць *сайо*: в період Хейан

Період Хейан став "золотим віком" *сайо*:. За майже 400 років 44 *сайо*: по черзі служили в Ісе. У цей період було укладено перший юридичний документ, де визначено статус *сайо*: - кодекс "Енгісікі" (927). Згідно з ним жриць обирали з дівчат імператорського роду шляхом дівінації. Ритуал дівінації проводив гупої ночі віщун із Дзінгікану (синаду) в імператорському палаці, у присутності великої кількості придворних. Обраницю Богів після трирічного очищення урочисто перевозили до Таке-но міяко - "Бамбукової столиці", де вона жила в оточенні власного двору. Двір священної цариці (один з можливих перекладів терміна "*сайо*:") мав три підрозділи. Адміністративні функції виконувала канцелярія (*сайгу:рьо*: /іцукі-но мія-но цукаса), ритуальні - духовне управління (*камі-но цукаса*), а в приватному житті принцесі допомагали фрейліни (*ньокан*). Канцелярію очолював голова (*камі*), чиновник 5-го допоміжного рангу [8], зі своїм помічником (*суке*) - чиновником повного 6-го рангу та підпорядкованими йому безпосередньо двома чиновниками 7-го рангу (*дайдзьо* - повного та *сьодзьо* - допоміжного), двома чиновниками допоміжного 8-го рангу (*дайсакан* та *сьосакан*) та кур'єрами (*цукаїбе*). Канцелярія складалася з 12 відділів (*цукаса*): прислуги, фінансів, бенкетів, охорони, саке, води, нагляду за будівлями, медицини, прибирання, стаєнь, обслуговування за їжею, кухні - кожен на чолі з чиновником 6-7-го рангів, за винятком кухні, якою керував чиновник повного 8-го рангу. Фрейлін очолювала *мьо:фу*, яка виконувала обов'язки секретарки священної цариці. У розпорядженні *мьо:фу* перебували три мамки (*уба*) та фрейліни (*ньо:дзю*) трьох класів - усього 43 особи. Духовний відділ (*камі-но цукаса*) очолював священнослужитель *накатомі*, якому підлягало двоє священнослужителів - *міядзі* та *імбе*, котрі керували жерцями (*камбе*) та віщунами (*урабе*). З кінця VIII ст. духовний відділ було виведено з-під юрисдикції *сайо*: та передано під управління Дзінгікану (сінтоського синаду). Усього двір *сайо*: складався з 520 осіб, не рахуючи сімей чиновників, їхніх слуг тощо. Для утримання такого апарату на належному рівні 18 провінцій - від 0:мі на заході до Хітаці на сході - постачали,

як податок, різноманітні харчі та крам. Навіть зі столичного округу привозили тканини, металеві вироби, туш, ліки. "Енгісікі" детально регламентує, що саме повинна була постачати кожна провінція.

Життя жриці *сайо*: регулювалося численними табу. Як було зазначено раніше, одним з них був целібат. У давні часи порушення целібату *сайо*:, вірогідно, мало трагічні наслідки. У сувої XIV, 3 "Ніхон сьокі" розповідається про доньку імператора Ю:ряку принцесу Вакаатарасі-хіме, яку за час виконання нею обов'язків *сайо*: було облудно звинувачено в порушенні табу. Її гіпотетичного коханця вбив його власний батько, аби відвести імператорський гнів від усього роду, а принцеса врятувала свою честь, вдавшись до самогубства. Щоправда, імператор Ю:ряку вирізнявся жорстокістю та спалахами раптової люті, тому не виключено, що причиною загибелі безневинно загнаних був страх особисто перед ним, а не перед звичаєвим покаранням.

Священній цариці було також заборонено вживати деякі слова, зокрема ті, що пов'язані з буддизмом. До обов'язків *сайо*: входили різноманітні ритуали, в тому числі й такі, що відбувалися в Ісе-дзінгу. Щорічний календар принцеси-жриці включав 42 великі свята, у тому числі Новий рік, свято врожаю - Нііна-месай та інші. Термін служби *сайо*: не був чітко визначений - зазвичай її обирали після коронації нового імператора, й скласти з себе сан вона могла лише після його смерті або зреченні, а також у разі смерті когось зі своїх близьких родичів.

Усе викладене вище дозволяє вбачати в особі жриці-сайо; (саме ісеської) своєрідну паралель до імператора - втілення його сакрального, духовного аспекта.

Під час диктатури Тайра (з 1156 р.) та наступної війни три з п'яти *сайо*: були лише номінальними, оскільки не виїздили до "Бамбукової столиці", а отже, не могли виконувати своїх обов'язків. Під час правління імператора Такакури (1168-1180) чотири роки *сайо*: не було, і в наступне правління Антоку *сайо*: не обирали.

Із закінченням доби Хейан інститут *сайо*: занепадав. Священних цариць ще обирали протягом усієї доби Камакура, але нерегулярно, з нечуваними перервами (до 33 років!). З чотирьох останніх *сайо*: майже за сто років (1237-1333) лише одна виїздила до Ісе. Остаточне скасування інституту *сайо*: припадає

на період Південної та Північної династій. Остання священна цариця - Саціко, донька бунтівного імператора Го-Дайго, була призначена 1333 р. Причини занепаду давньої традиції, скоріше за все, були політичні: з утворенням самурайської державності сам імператор остаточно перетворився на чисто ритуальну постать, і священна цариця виявилася надлишковим елементом у біполярній структурі влади. Але, напевне, при цьому відбулися якісь глибокі зміни й у релігійному світогляді, в усій культурі загалом. Ці зміни потребують окремого дослідження. Традицію почасті було відновлено лише після 1945 р., коли посаду першосвященника храмів Ісе-дзінгу почали знову обіймати жінки імператорського роду [9].

Подібні посади існували, крім Ісе-дзінгу, також при столичних храмах Камо та при храмі Касуга в м. Нара, присвяченому Богам-заступникам роду Фудзівара (в останньому випадку вони звалися *іцукі-міко*, або *сайдзьо*). Інститут *сайо*: при храмах Камо (повний титул цих жриць - *Камо-О:камі-но іцукі-но міко*, тобто "священна цариця, що служить великим Богам Камо", або *сайін*) було запроваджено за взірцем Ісе після перенесення столиці до новопобудованного м. Хейан (сучасне Кіото), а саме - 810 р., за імператора Сага, і першою *сайін* стала Уціко-найсінно: (титул "*найсінно*:" мали принцеси - законні доньки імператора), Правління імператора Го-Тоби (1185-1198) завершило історію *сайін* - останньою верховною жрицею храмів Камо була Рейко-найсінно:. Ісеські *сайо*: мали особливий статус: по-перше, тому, що храми Ісе пов'язані з імператорським родом, по-друге, через те, що інститут *сайгу*: в Ісе був найдавнішим.

Титули *сайо*:

Заслужують на увагу слова, які позначають титул священної цариці. Головні серед них такі:

(1) Іцукі-но міко або іцукі-міко - від *іцуку*- "очистивши серце/душу й тіло, служити Богам" [9] та *міко* - "шаманка", "жриця". Останнє слово часто пишеться ієрогліфом "цар(иця)".

(2) Сайдзьо - канго (слово китайського походження або створене за китайським зразком) - аналог (1). Ієрогліф "сай" (кит. zhai) означає "очищення, богослужба, жертвоприношення", основним з яких є "очищення" (в то-

му числі - піст). Другий ієрогліф - "жінка". Стосується верховних жриць храму Касуга.

(3) Сайо: - канго - аналог (1). Дослівно - "цариця, що пройшла очищення для здійснення релігійних відправ". У китайській мові цього терміна (*zhāi-wang) не знайдено, хоча є аналогічні за структурою терміни zhāi-niāng "служниця імператриці при виконанні обрядів" (niāng "дівчина"), zhāi-lǎng "служитель у царському храмі предків" (lǎng "чоловік") [10]. У японських словниках ієрогліфів, в яких велика увага приділяється тлумаченню камбунної лексики, слово "сайо:" має позначку "японське слово". "Большой китайско-русский словарь" [11] також не наводить зазначеного слова (сполучення ієрогліфів). Має сенс, мабуть, звернутися до корейських словників (можливо, подібний термін був у Кореї). Однак, скоріше за все, цей термін створено в Японії за взірцем наведених вище китайських термінів, які відповідають поняттю (1).

(4) Іцукі-но мія - "палац/храм очищення", або ж "очищений для служби Богам". Крім прямого значення (палац верховної жриці) - це метонімічне (за поширенням у японській культурі звичаєм) позначення його головної мешканки та володарки. Слово "мія" (палац або великий храм) зазвичай входить до імен і титулатури членів імператорської родини. Стосувався переважно верховної жриці храмів Ісе. Саме цей термін (або його канго-аналог, див. нижче) вжито в "Ісе моногатарі".

(5) Сайку:/сайгу: - канго - аналог (3). У китайській мові читається zhāi-gong, що перекладається як "палац, у якому імператор поститься". Проте, коли в японських текстах це слово вжито в китайському значенні (стосовно китайської культури та її реалій), його читають "сайкю:".

(6) Міцуюсіро - досл. "та, що заміщає патерицю Божества" або "платня за патерицю Божества" - метафорична назва сайо, зокрема в Кодзікі.

(7) Міцую - скорочення від (5). Дослівно "патериця Божества".

(8) Іцукіме - "юнка, що служить Богам".

(9) Сайін - канго - синонім (3) та (4). Китайською читається zhāi-yuan ("місце для очищення й посту перед жертвоприношеннями"). Другий ієрогліф означає "павільйон", "пала-та". Стосувався лише верховних жриць храмів Камо.

(10) Іцукі-но ін - японський (вабунний) аналог або кунне читання (9) [12].

Отже, за хейанською термінологією, існувало три посади - при храмах Ісе, Камо та Касуга відповідно; водночас були спільні терміни - *сайо:*, *іцукі-но міко* тощо.

М.Й. Конрад у своєму перекладі "Ісе моногатарі" називає *сайо:* "принцеса-жриця" [13]. Хоча цей термін добре відображає поєднання приналежності до імператорської родини зі жрецькими функціями, він, на нашу думку, не зовсім точно відбиває специфіку статусу *сайо:* та зміст японської титулатури; тому ми пропонуємо власний термін - "священна цариця".

Інститут *сайо:* в художній літературі

Якщо не зважати на згадки у хроніках "Кодзікі", "Ніхон сьокі" та інших, найвідомішим літературним твором, в якому фігурує *сайо:*, є "Ісе моногатарі", де один із центральних сюжетів - роман анонімного героя зі священною царицею. Вважають, що то були великий поет Арівара-но Наріхіра та Ясуко-найсінно:, сестра тогочасного імператора Сейва (правив 858-876 рр.), яка була жрицею в 859-876 рр. Самі *сайо:* також зробили внесок до красного письменства: донька імператора Темму - 0:ку-но хімеміко є авторкою вірша, який увійшов до антології "Манйосю"; Йосіко-дзьоо (служила *сайо:* в 936-945 рр.) - небога імператора Судзаку, яка після складення сану стала наложницею імператора Мураками - включена до числа "Тридцяти шести безсмертних поетів". Вона була прототипом Рокудзьо-но Міясудокоро, однієї з коханок Гендзі Променистого, героя "Гендзі моногатарі". Інший "безсмертний", Фудзівара-но Ацутада, оспівав своє кохання до *сайо:* Масако-найсінно: (служила в 931-935 рр.). В "Ейга моногатарі", повісті про розквіт роду Фудзівара, згадано іншу Масако-найсінно: - доньку імператора Сандзьо, що була *сайо:* в 1012-1016 рр., та її зустріч із поетом Міцумакою, чий вірш увійшов до антології "Хякунін іссю" під номером 63 [14]. Як бачимо, письменників цікавили передусім любовні історії за участю священних цариць - попри целібат, якого останні мали дотримуватися. Можна припустити, що прикладом (і в літературі, й у житті) тут був Наріхіра - особа парадигматична для культури хейанської аристократії. В історії ж самого Наріхіри, на нашу думку, є всі підстави вбачати мотив сакрального шлю-

бу [15]. По закінченні доби Хейан тема *сайо*: практично зникає зі сторінок художньої літератури.

Ясуко-найсінно: - героїня
"Ісе моногатарі"

Принцеса Ясуко [16] була донькою імператора Монтоку (правив 850-858 рр.) й сестрою принца Коретаки, який також фігурує на сторінках "Ісе моногатарі". Її мати, імператриця Сідзуко, була донькою Кі-но Натори й сестрою Кі-но Аріцуне (ще одного з персонажів "Ісе моногатарі"). Братом принцеси у других був Кі-но Цураюкі, автор славетного щоденника "Тоса-ніккі". Після Монтоку на престол заступив його син від іншої дружини - Корехіто (імператор Сейва). Наступного року - першого року під гаслом Дзьоган, десятого місяця п'ятого дня [17] за традиційним календарем, віщун прорік, що наступною жрицею-сайо: має бути Ясуко. 861р., після трирічного очищення, вона відправилася до "Бамбукової столиці" [18]. Наріхірі тоді було 36 років. Зустріч між ними, певне, відбулася у 860-ті роки - навряд чи юну аристократку привабив би немолодий, як на ті часи, чоловік. Вона прослужила 18 років - аж до зречення Сейви 876 р., тоді повернулася до столиці. Невдовзі після її повернення, 4-го року Гангьо (880 р.) Арівара-но Наріхіра помер у віці 55 років. Ясуко-найсінно: пережила його на 33 роки - її не стало 913 року, 13-го року Енгі [19].

Те, що "Ісе моногатарі" описує реальну подію, неодноразово піддавали сумніву. Це тим простіше зробити, що герої твору анонімні. Є, наприклад, гіпотеза, що вся ця історія не має жодного стосунку до принцеси Ясуко, а є переспівом "Повісті про іволгу" ("Ying yong zhuān") - твору танського письменника Юань Чженя [20]. Цю суперечку, проте, можна вважати іррелевантною щодо нашої теми: хоч би як, в "Ісе моногатарі" відтворений найяскравіший образ *сайо*: в японській літературі, й багатовікова традиція пов'язує цей образ саме з Ясуко-найсінно.

Наведений далі переклад виконано з урахуванням кількох публікацій та тлумачень "темних" місць різними сучасними японськими вченими. За основу взято "канонічну" версію "Ісе моногатарі" - "Ден-Тейка-хіппон", опубліковану за редакцією Ісиди Дзьодзі ("стандартне" видання тексту в сьогодиншній Японії, що витримало багато перевидань). Виходячи з наукового характеру нашої пуб-

лікації, пропонуємо дослівний переклад, а не літературний. Внаслідок цього, зокрема, вірші - танки наведено у "підряднику". Зауважимо, що японська класична поезія взагалі, строго кажучи, не може бути адекватно перекладена жодною мовою, в тому числі й сучасною японською. Причина цього, зокрема - спрямованість на сполучення смислів за допомогою особливих прийомів та розкриття через "душу слова" (*котодама*) "правдивого серця" (*магокоро*) події, тобто її потаємної сутності. У наших перекладах віршів ми намагалися там, де це можливо, подавати сполучені смисли через косу риску. Нумерація данів відповідає стандартній для японських видань; вона не збігається з нумерацією данів у російському перекладі М.Й.Конрада, який користувався не канонічним текстом "Ден-Тейка-хіппон", а синтетичною версією Куботи Уцубо. Нашому фрагменту відповідають дани 68-73 у його перекладі.

Сайгу:-мОногатарі [21]

Дан 69.

Посланець у мисливських справах [22]

Був колись [один] пан [23]. Як поїхав той пан до краю [24] Ісе посланцем у мисливських справах, то мати тогочасної Священної Цариці [храмів] Ісе наказала [передати доньці]: "Прийми його гостинно, краще, ніж звичайних посланців" [25] - і, як був це материнський наказ, то [Священна Цариця] ласкаво піклувалася [про нього]. Вранці збрала й провела на полювання, а як прийшов увечері, поклала спати у своєму палаці [26]. Так ласкаво піклувалася [про нього]. Увечері другого дня [той] пан сказав: "Неодмінно хочу зустрітися [з Вами]". Пані також не була від того. Та через те, що людські очі заважали, зустрітися не могли. Оскільки то був головний посланець, його поклали у недалекому покої; спальня господині теж була близько, і тому пані, дочекавшись, поки люди / поспнуть, лише о першій чверті часу "миші" [27] прийшла до пана. А він ніяк не міг заснути й лежав, дивлячись назовні - [й раптом] побачив у туманному місячному світлі господиню, попереду якої стояла маленька служничка [28]. Пан, зрадівши, провів пані до себе у спальню, й пробув разом із нею до третьої чверті часу "бу-гая" [29], та [вони] так і не перемовилися ані словом, і [пані] пішла до себе. А пан, зажурений, так і не заснув.

Наступного ранку, [він], стурбований, хоча й не було потреби посилати свого слугу з листом, дуже нетерпляче чекав [від неї звістки]; [і от] згодом, коли вже геть розвиднілося, від пані - без жодного слова [пояснення]:

Чи ти приходив [до мене],
Чи я ходила [до тебе]?
Не можу пригадати.
Сон це, чи яв?
Сплю я, чи прокинулася?

- чоловік, захлинаючись від плачу, продекламував:

У спохмурнілій
Темряві серця
Заблукав [і я] -
Сон то був, чи яв -
Нині ввечері підтверди!

- так склавши й пославши [цього вірша пані], вирушив на полювання. Ходить у полі - а серце [все] в небі [ширяє]! Думав побачитися хоч увечері, коли всі полягають спати, - аж тут губернатор краю [Ісе], що водночас був і головою резиденції Священної Цариці [30], почувши, що прибув посланець у мисливських справах, [прийшов у гості й] цілу ніч кружляв з ним sake, так що не було жодної можливості зустрітися [чи хоч] перекинутися слівцем [із коханою]; і пан так само, [як і пані], знаючи, що на світанку [він] має вирушати до краю Оварі, лив нишком криваві сльози - але побачитися [вони] так і не змогли. Коли вже потрошку почало розвиднюватися, від господині принесли тачу з чарочкою sake; на тачі було написано вірша. Бере [її] й дивиться:

Оскільки це - така затока,
Що, переходячи її пішки,
Не замочиш [одяг] [31]...

- написано без закінчення. На цій тачі для чарок вуглем від смолоскипа [32] дописує [він такий] кінець вірша:

...Неодмінно знову
Проїду заставу Аусака /"Схил побачення" [33].

- й на світанку вирушив до краю Оварі.

Ця Священна Цариця служила Богам за імператора Мідзуноо, була донькою імператора Монтоку й молодшою сестрою принца Коретаки [34].

Дан 70. Рибальський човен

Колись пан, будучи посланцем у мисливських справах і повертаючись назад [35], заночував на переправі Ойодо, і мовив до дівчинки-служнички з палацу Священної Цариці:

Де те узмор'я,
на якому водорості жнуть?
Правлячи жердиною,
Покажи мені шлях,
Човне рибальський! [36]

Дан 71.

Якщо любо - ну, то спробуйте прийти

Колись пан поїхав як імператорський посланець до Священного Палацу; в той час одна пані з того палацу, що вела любовстрасні розмови, тишком сказала йому:

Буремно-грізних Богів
Пречисту огорожу
Певне - переступлю!
Бо жадаю побачення
З тим, хто - з Великого Палацу.
А пан:
Якщо любо Вам -
Ну, то спробуйте, прийдіть...
Бо не є то шлях,
Заборонений
Буремно-грізними Богами.

Дан 72. Сосна в Ойодо

Колись пан, не маючи можливості зустрітися з панею, що мешкала в країні Ісе, поїхав до сусіднього краю надзвичайно ображеним, і тому пані склала такого вірша:

В Ойодо
Сосна жорстокості
Не має, і все ж -
Лише з образою/дивлячись на затоку,
Повертається хвиля! [37]

Дан 73. Пані Кориця

Колись мріяв про пані, якій навіть звісточку передати не міг, хоча й знав, де вона:

Очами - бачу,
Руками - не можу взяти.
Наче на місяці
Коричне дерево [38] -
Така й Ви.

Дан 74. Багатоденна розлука

Колись пан дуже дорікав [одній] пані:
Скелю, що в землю вросла, переступиш -
Одна на одну нагромаджені гори...
Хоча й не це [між нами стало] -
Через багатоденну розлуку
Кохання несуть!

1. Українську транскрипцію японських слів подано за М.Федоришиним. Двокрапка позначає подовження голосного. У разі потреби наведено реконструкцію вимови доби Хейан за: Сыромятников НА. Классический японский язык. - М.: Наука, 1983. - 152 с.

2. Слід розрізняти *релігію* сінто від *ідеології* сінтоїзму. Для цього ми вживаємо прикметник "сінтоський", коли йдеться про першу, і прикметник "сінтоїстський", коли йдеться про другу.

3. Детальніше див.: Рубель В. А. Японська цивілізація: традиційне суспільство і державність. - К.: Аквілон-прес, 1977. - С.43-46.

4. Досл. Велика Небесносіяна Богиня. Головна Богиня храмів Ісе та сінтоського пантеону, першопредкиня імператорського роду.

5. Сайку: - те ж саме, що сайо:. Див. розділ "Титули сайо:".

6. *Origuchi Shinobu*. Ise monogatari. - To:kyo:: Chu:o:ko:ronsha, 1970. - P.380-381.

7. Див.: Нукитина ММ. Древняя корейская поэзия в связи с ритуалом и мифом. - М.: Наука, 1982. - С.91-177, 181-231.

8. Найвищим був 1-й ранг, найнижчим - 9-й (що звався "початковим"). Кожен ранг поділявся на два ступеня - "повний" й "допоміжний".

9. Див.: Basic Terms of Shinto. - Tokyo: Kokugakuin University, 1985. - P.49.

10. Fukutake kanwa jiten. - To:kyo:: Fukutake, 1990.-P.1221.

11. Большой китайско-русский словарь. - М., 1983. - Т.2. - С.961-962.

12. Вабун - тексти, написані японською мовою (на відміну від японізованої класичної китайської мови - камбуну). Кунне читання - питоме японське читання ієрогліфа або сполучення ієрогліфів.

13. Ісе моногатари. - М.: Наука, 1979. - С.91 і далі.

14. Див. чудовий український переклад І. Шанковського: "Сто поетів - сто пісень." - Мюнхен: На горі, 1966.-С.72.

15. Детальніше цієї проблеми ми торкалися у статті: Капранов С.В. "Ісе моногатарі" та релігійні уявлення доби Хейан // Матеріали Першого українського симпозиуму з мовознавства і літератур країн Азійсько-Тихоокеанського регіону. - К., 1999. - Вип.1. - С.62-69.

16. Міцукі пропонує читати її ім'я як "Тенсі" - див. *Mitsuki Norihiko*. Ise monogatari seishaku. - To:kyo:: Chu:do:kan, 1996. - P.159.

17. *Amagai Hiroyoshi*. Ise monogatari bunpo: zenkai. - To:kyo: 0:bunsha, 1996. - P. 112.

18. Ця дата є загальновизнаною в японській науці. "Іцдай йо:кі" містить запис, що Ясуко-найсінно: померла у 3-му році Енгі; це, мабуть, помилка. Див. Saiku: nennpen shiryō:shu:. - Mie-ken Taki-gun: Saiku: rekishi hakubutsukan, 1993-1995. - № 2. - P.57.

19. Saiku: hennen shiryō:shu:. - Mie-ken Taki-gun: Saiku: rekishi hakubutsukan, 1993-1995. - № 2. - P.60-61.

20. *Katagiri Yodchi*. Ise monogatari, Tosa nikki. - To:kyo: Shincho:sha, 1990. - P.50.

21. Так зазвичай називають цей фрагмент "Ісе моногатарі" в японській філології - див. *Amagai Hiroyoshi*.

Ise monogatari bunpo: zenkai. - To:kyo:: 0:bunsha, 1996. - P.112. Через брак місця ми не наводимо дан 75.

22. Такі посланці мали постачати дичину для двору та водночас виконували адміністративні доручення.

23. В оригіналі otoko - "чоловік". М.Й. Конрад у своєму перекладі для відтворення галантного духу доби замінив "чоловіків" і "жінок" оригіналу на "кавалерів" і "дам" (див. Ісе моногатари. - М.: Наука, 1979. - С.14, виноска 5). Ми, вважаючи, з одного боку, що в українському перекладі слова "чоловік" і "жінка" надто приземлили би стиль, і до того ж виникла би двозначність щодо шлюбного статусу героїв, а з другого - щоби уникнути недоречних європейських асоціацій, вирішили перекласти otoko та wonna як "пан" та "пані" відповідно.

24. "Кипі", дослівно - країна. Зазвичай перекладають у подібних випадках як "провінція", але слово "край" більше відповідає оригіналу.

25. Бо Наріхіра був одружений з її небогою, донькою Кі-но Аріцуне - *Amagai Hiroyoshi*. Ise monogatari bunpo: zenkai. - To:kyo: 0:bunsha, 1996. - P.112.

26. За поясненням Амагаї, звичайно посланці імператора мешкали у палаці губернатора, тож це свідчить про особливе ставлення до героя - й виконання материнського наказу. - *Amagai Hiroyoshi*. Ise monogatari bunpo: zenkai. - To:kyo: 0:bunsha, 1996. - P.113.

27. Десь між 23:00 та 23:30 або 0:00 та 0:30. Час "миші" - від 23:00 до 1:00; за іншою теорією, від 0:00 до 2:00. Такий двогодинний проміжок зветься "токі", й ділиться на чотири чверті по півгодини кожна. - *Amagai Hiroyoshi*. Ise monogatari bunpo: zenkai. - To:kyo: 0:bunsha, 1996, - P.108; *Mitsuki Norihiko*. Ise monogatari seishaku. - To:kyo: Chu:do:kan, 1996. - P. 155.

28. У М.Й. Конрада: "...перед ним предстала она, в предшестве младаго отрока" (Ісе моногатари. - М.: Наука, 1979. - С. 92, підкреслено мною - С.К.). Слово "warafa", власне, означає дитину взагалі, але японські коментатори (Ісіда, Амагаї та Міцукі) пояснюють, що йдеться саме про дівчинку-служницю.

29. Час "бугая" - від 1:00 до 3:00 (або від 2:00 до 4:00), відповідно, його третя чверть - від 2:00 до 2:30 (або від 3:00 до 3:30). У будь-якому разі герої провели разом близько трьох годин.

30. На думку Ісіди, найвірогідніше - йдеться про Фудзівару Морофудзі, що перебував на цих посадах з 867 р., або, що менш вірогідно, про Фудзівару Йоросі (поєднав ці посади 865 р.). - Ise monogatari /Ishida Jo:ji yakuchū:. - To:kyo: Kadokawa shoten, 1997, - P.67. Отже, дія відбувається саме 865 або 867-868 року.

31. З урахуванням усіх двозначностей цього тривірша, Амагаї пропонує таке тлумачення: "Бо цей (любовний) зв'язок між двома людьми був неглибокий, наче затока, переходячи яку, піший перехожий не замочить пелену..." - *Amagai Hiroyoshi*. Ise monogatari bunpo: zenkai. - To:kyo: 0:bunsha, 1996. - P.110. Воно, проте, не вичерпує всіх смислів оригіналу. Наприклад, замочити (сльозами) одяг, особливо рукав - усталений образ, що позначає тут за коханою (коханим), отже, вірш можна розуміти й так: "... таке неглибоке почуття, що ти й не тужиш за мною".

32. "Під час виїзду на світанку написав деревним вуглем, що випав з палаючого смолоскипа, яким слуга освітлював шлях. Ця деталь передає мить квапливого роз-

лучення, коли не було часу написати тушшою". - *Amagai Hiroyoshi*. Op. cit. - P.112.

33. Назву застави Аусака (Afusaka) на межі сучасних округів Кіото та префектури Сіга дослівно можна перекласти як "Схил зустрічі", що поєднує її з ідеєю побачення чоловіка та жінки. Слово "застава" (saki) позначало також любовне побачення. Дорога до Ісе проходила через заставу Аусака. - *Amagai Hiroyoshi*. Op. cit. - P.112.

34. Рядок, виділений курсивом, вважають пізнішою вставкою. Імператор Мідзуноо - Сейва: після зречення до своєї смерті (880 р.) вів самотнє життя в Мідзуноо, що в краї Ямасіро. Там його й поховано (*Mitsuki Norihiko*. Ise monogatari seishaku. - То:кьо: Чу:до:кан, 1996. - P. 159).

35. Явна помилка автора або переписувача - Ойодо лежить на схід від Таке-но Міяко, а Кіото (Хейан) - на заході. Насправді герой їде далі, до краю Оварі.

36. Слово "minime" сполучає омоніми "побачення" (дослівно "тіш те"- "очі, що дивляться") та назву водорості "міруме" (пишеться ієрогліфами "море, сосна, тканина", звідки можливий переклад "морська сосна", що пропонує М.Й. Конрад). "Kata" - какекотоба, що сполучає поняття "спосіб (робити щось)" і "узмор'я, затока, ла-

гуна" (Див. *Mitsuki Norihiko*. Ise monogatari seishaku. - То:кьо: Чу:до:кан, 1996. - P.160). Відтак "рибалка" є метафорою "коханки". Отже, перший рядок вірша має такий сенс: "Яким чином побачитися нам?"

37. Сосна - метафора жінки (авторки), хвиля - її коханого. Какекотоба "uramite" сполучає смисли "дивитися на затоку" та "ображатися, дорікати" - див.: *Mitsuki Norihiko*. Ise monogatari seishaku. - То:кьо: Чу:до:кан, 1996. - P.163-164.

38. Tuki-no uchi-no katura - доел, "дерево кацура, що [росте] на місяці". Кацура - багряник японський (*Cercidiphyllum japonicum* Sieb, et Zucc). За китайською легендою, на місяці росте коричневе дерево - коричник китайський або коричний лавр (*Cinnamomum cassia* Blume), який позначається тим самим ієрогліфом, що й багряник. Швидше за все, йдеться саме про коричник. Орігуці, проте, вважає, що йдеться про клен, який у давнину називали "wokatura" (тобто "кацура-самець"), на відміну від багрянника - "mekatura" ("кацури-самичі"). Див. *Origuchi Shinobu*. Ise monogatari. - То:кьо: Чу:о:ко:ронша, 1970. - P.396. У перекладі Конрада дерево - лавр (Ісе моногатари - М.: Наука, 1979. - С.95).

Kapranov S.V.

SAIO-PRIESTESSES IN THE HEIAN PERIOD AND "ISE MONOGATARI"

This paper discusses the institution of the saio-priestesses, which flourished in Japan during the Heian Period (794-1185). The special attention is given to its presentation in "Ise monogatari", the text written in the beginning of the X cent. CE. A Ukrainian translation of the fragment describing the rendezvous between the hero and the priestess Yasuko is added.